

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ В НАДДНІПРЯНЩИНІ НОВІТНЬОГО ЧАСУ

УДК 378. 4 (477. 43) «1918/1920»: 028. 1

О. М. Завальнюк

*Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка*

КНИГА У ЖИТТІ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1918–1920 рр.).

На основі архівних, мемуарних і опублікованих джерел, праць українських істориків досліджується питання про мобілізацію різномовних книг та їх використання в навчальному процесі і науковій діяльності Кам'янець-Подільського університету, національній вищій школі доби Української революції.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський державний український університет, книги, професорсько-викладацька корпорація, студентство, бібліотека, читальний зал, читачі.

На основе архивных, мемуарных и опубликованных источников, трудов украинских историков исследуется вопрос о мобилизации разноязычных книг и их использования в учебном процессе и научной деятельности Каменец-Подольского университета, национальной высшей школы периода Украинской революции.

Ключевые слова: Каменец-Подольский государственный украинский университет, книги, профессорско-преподавательская корпорация, студенчество, библиотека, читальный зал, читатели.

Based on archives, memoirs and published sources, works of Ukrainian historians study the mobilization of multilingual books and their use in the educational process and scientific activities Kamenets University, local high school days of the Ukrainian revolution.

Key words: Kamenets Ukrainian State University, books, teaching corporation, student, library, reading room, readers.

Створення й розвиток будь-якої національної вищої школи неможливе без залучення до її життя наукової і навчальної літерату-

ри. Вона є інформаційною базою, що забезпечує засвоєння майбутніми фахівцями необхідних знань з різних галузей науки. Тому незалежно від носіїв (паперового чи електронного) книга була і залишається унікальним продуктом людського розуму, без якого, як усвідомлюють сучасники, цивілізаційний поступ не відбуватиметься.

Відкриття українських класичних університетів стало визначною подією в національному культурно-освітньому житті. І якщо в Києві новий заклад успадкував кадри і бібліотеку столичного народного українського університету, то у Кам'янці-Подільському юридично оформлений у серпні 1918 р. ВНЗ не мав у розпорядженні жодної книги, хоча до початку навчальної роботи залишалося менше трьох місяців.

Процес мобілізації літератури до Кам'янець-Подільського державного українського університету знайшов певне висвітлення як у мемуарних виданнях [1, 13, 14, 16], так і у працях істориків [2, 4–10, 18]. Втім ряд аспектів залишився поза увагою авторів.

Метою дослідження є з'ясування шляхів надходження книжок до університету, концентрація і використання їх у навчальній, навчально-методичній і науковій роботі науково-педагогічними працівниками, професорськими стипендіатами, студентами, а також державними службовцями для вирішення різних питань діяльності органів управління УНР.

Мобілізація книжково-інформаційних ресурсів до К-ПДУУ відбувалася з ініціативи ректора І. І. Огієнка, деканів факультетів, професури, доцентури, бібліотечних працівників, студентів, а також різних установ, організацій і приватних осіб. Можна виділити основні шляхи, якими книга потрапляла в університет. Перший – це проведення кампанії пожертв у трудових колективах, міській громаді, серед державних установ різних вищих шкіл, наукових товариств, земств, видавництв, окремих осіб тощо. Частину своїх домашніх бібліотек передали до книжкового фонду професори П. М. Бучинський (273 примірники), І. І. Огієнко (114), В. О. Біднов (8), приват-доценти Ю. Й. Сіцінський (23), Л. Т. Білецький (9), лектор С. Ф. Русова (642), асистент М. О. Хитков (2230), професорський стипендіат Є. І. Шимонівич (54) [3, оп. 1, спр. 89 а, арк. 47; 10, с. 306].

Кам'янчанин М. О. Альтер пожертвував 70 книжок, В. І. Мазінг – 256, О. М. Прусевич – невстановлену кількість. Подільське історико-археологічне товариство передало закладові 119 примірників літератури, видавництва «Дзвін» і «Українська школа» – 33; їх побратими – видавництва «Союз», «Серп і молот», «Грунт» і «Вершигора», – невстановлену кількість, Українське видавництво в Катеринославі – 23, київські друкарні Кульшенка – 28 і Чоколова – 172 [3, оп. 1, спр. 89 а, арк. 47].

Потужною була підтримка від Академії наук Румунії (357 книг різними мовами) [3, оп. 1, спр. 99, арк. 44; спр. 100, арк. 23в.], Наукового товариства Шевченка у Львові (408 своїх видань), Міністерства земельних справ (106 примірників), Подільської губернської народної управи (475), колишнього статистичного комітету тієї ж установи (6 660), Подільської фінансової палати (106), Головної державної інспекції українського війська (136), пішого полку, яким командував П. Ф. Шандрук, – кілька тисяч томів [21, 8 (26) листоп., ч. 85, с. 2], державних інспекторів 3-ї дивізії Збройних сил УНР (83), 1-го пішого полку тієї ж дивізії (80) [20, 9 листоп., № 17 (102), с. 2], редакції газети «Боротьба» (336) [3, спр. 89 а, арк. 47; спр. 100, арк. 23в.].

У результаті пожертвувань з осені 1918 до кінця 1919 р. до університету надійшло загалом 17286 книжок [3, оп. 1, спр. 89 а, арк. 47зв.]. Такий великий потік літератури свідчив про вболівання різноманітних діячів, військовиків, простих громадян за долю українського університету. Даруючи різні видання, вони не лише збагачували книжковий фонд вищого навчального закладу, а й демонстрували тодішньому суспільству своє ставлення до книги як однієї з найбільших культурних цінностей. І це в той час, коли, за спостереженням тодішньої земської діячки О. М. Пашенко, «книжки в дослівному виразі не було де й як дістати: ані з-за кордону, ані в краю. В той час книжка тільки нищилась, попросту палилась в печах, продавалась на вагу як з приватних рук, так і з закладів...» [16, с. 671].

Іншим джерелом надходження книги до університетської бібліотеки була передача навчальними закладами дублікатів своєї навчальної і наукової літератури на заклик керівництва К-ПДУУ. У 1919–1920 рр. на таку пропозицію відгукнулися кілька вузів і одна управлінська структура: Київська духовна академія (подарувала 796 видань), університет св. Володимира (7), Подільська духовна семінарія (1 421), Кам'янець-Подільська чоловіча гімназія (2 716), а також департамент вищих і середніх шкіл Міністерства народної освіти УНР (23) [3, оп. 1, спр. 89 а, арк. 47].

Найчастіше книга потрапляла до університету із приватних книгарень, у яких здійснювалися відповідні закупки літератури. Це був третій шлях. Як правило, торговельні операції здійснювалися в Києві. Так, у книгарнях М. Я. і О. В. Оглобліних вже наприкінці 1918 р. було придбано 1,5 тис. російськомовних книг на суму 12 277 крб 45 коп. [3, оп. 1, спр. 89, арк. 3–16]. У січні 1919 р. приват-доцент Л. Т. Білецький за дорученням І. І. Огієнка прибув до столиці «закуповувати потрібні книжки в книжних склепах [магазинах. – *О. З.*] та здобувати видання в наукових установах та високих школах, які ті видання мали...». Доручення було виконано і, як згадував сам виконавець, «я оббігав усі книжкові склепи й відібрав усю наукову літературу

й твори письменників на сторону й попросив списати й видати рахунки та спакувати як закуплене майно університету ...» [22, арк. 103]. До першої річниці К-ПДУУ станом на 22 жовтня 1919 р. вдалося закупити 8 703 книги, що становило 40% усього книжкового фонду [21, 22 жовтня, ч. 54, с. 3].

У травні 1920 р. ректор І. І. Огієнко закупив у столиці 2 258 книг для університетських потреб [3, оп. 1, спр. 100, арк. 2]. Для придбання літератури у Чернівцях ректор відрядив працівника бібліотеки [15, с. 28], у Галичині – професора В. О. Біднова [3, оп. 1, спр. 133, арк. 4], приват-доцентів Д. І. Дорошенка і М. А. Чайковського [5, с. 437], у Кракові – приват-доцента Л. Б. Б'ялковського [3, оп. 2, спр. 14, арк. 2]. На жаль, у більшості випадків скористатися зарубіжними книгарнями для поповнення фонду бібліотеки К-ПДУУ не вдалося.

Іноді вдавалося придбати цінні книгозбірні, які зберігалися у маєтках місцевих поміщиків. У маєтку Казимира Пулавського (с. Завадинці Кам'янецького повіту) придбали 106 томів різномовної літератури [3, оп. 1, спр. 93, арк. 57]. Майже 2 тис. книг продав університетові поміщик Даревський [21, 17 серпня, ч. 48, с. 4]. Студент фізикоматематичного факультету С. Квасницький зумів організувати перевезення до Кам'янця-Подільського цілого вагону з книгами з маєтку, що знаходився аж в Могилівському повіті [16, с. 672]. Зусиллями працівників університету було врятовано книгозбірню одного з маєтків, котрий покинули власники і прислуга. Як свідчила сучасниця тих подій, «у доставленому до бібліотеки К-ПДУУ вантажі було багато стародавніх польських книжок..., а також екземпляр старої французької енциклопедії вольтерівських часів... Усе в дорогих оправах, все мало багатий вигляд» [16, с. 673].

Складніше було доставити до закладу книгозбірню графа Холоневського, яка зберігалася у містечку Янів Вінницького повіту. Л. Ю. Биковський, який відповідав за транспортування цієї літератури, зумів переправити її лише до ст. Жмеринка, де захворів на тиф [1, с. 6].

У результаті великих зусиль станом на 1 жовтня 1920 р. університет мав у своєму розпорядженні 33 258 книг [3, оп. 1, спр. 100, арк. 2]. Такий великий масив літератури не встигали вчасно каталогізувати. Були проблеми з її розміщенням. Зрештою під книгосховище відвели гімнастичний зал, який наповнили двох'ярусними стелажми [3, оп. 1, спр. 100, арк. 1зв.].

Книги представляли різні галузі науки. Опрацьовані до літа 1919 р. 20 045 примірників були розподілені по таких групах: 1) загальні твори; 2) філософія; 3) релігія; 4) соціальні науки; 5) філологія; 6) точні науки; 7) прикладні науки; 8) мистецтво; 9) література і 10) історія [3, оп. 1, спр. 89 а, арк. 43зв-45]. Україномовних видань

було загалом небагато (з липня по вересень 1920 р. університет отримав 1592 книжок українською мовою і 2548 – російською [3, оп. 1, спр. 100, арк. 4]).

У книжковому фонді нагромадили раритети. Вже у перші місяці функціонування закладу вдалося роздобути і розмістити 60 стародруків, зокрема Біблію Острожського видання 1581 р. Згодом студенти розшукали і передали працівникам бібліотеки один із трьох відомих Литовських статутів XVI ст. До послуг читачів були також 30 томів актів, виданих Віленською археографічною комісією, «Архив Юго-Западной России» з усіма додатками, чимало примірників «Киевской старины», «Науково-літературного вісника». У жовтні 1920 р. вже нараховувалося 812 рукописних видань, що мали історико-бібліографічну цінність. Серед них були 24 стародруки XVI ст. і 82 – XVII ст., 663 примірники видань XVIII ст., 45 – без дати [3, оп. 1, спр. 100, арк. 2; 19, с. 7; 12, 22 окт., № 594, с. 4].

Попит на книгу в університеті був досить високим. Тільки в період з 1 травня 1919 р. по 1 жовтня 1920 р. науково-педагогічні працівники зверталися до книжкового фонду 261 раз. На руки вони отримали 2884 книги і брошури [3, оп. 1, спр. 100, арк. 2], тобто кожен із 65 професорів, доцентів, лекторів та асистентів упродовж 17 місяців звертався до бібліотеки в середньому 4 рази і отримав понад 40 різних видань (за свідченням бібліотекаря С. О. Сірополка, у 1918 / 19 навчальному році видача книжок додому викладачам і студентам не перевищувала 100 примірників щомісяця [3, оп. 1, спр. 89 а, арк. 45]). Відповідно до «Правил бібліотеки» вони могли отримати терміном на 1 місяць не більше 15 книг (студенти – 3). Щоправда, приміткою до § 41 «Правил» зазначений термін могли продовжити для професорів і приват-доцентів до завершення викладання ними лекційних курсів [3, оп. 1, спр. 99, арк. 18]. Реалізація вказаної норми призводила до затримки користування книгами на тривалий час, що не подобалося читачам із студентства. В університетському молодіжному журналі «Нова думка», спарений випуск якого (1–2) вийшов у березні 1920 р., Філь Гай відверто запитував адміністрацію: «Чому одну й ту ж книжку студент може прочитати за два дні, а професор читає її два місяці? Чому студент читає одну, потім другу, третю книжку і т. д., а професор одразу читає 64 книжки?» [12, ч. 1–2, с. 79].

Нарікання було справедливим, бо, як зазначав С. О. Сірополко, ще в січні 1920 р. випадків незадоволення з боку студентського загалу через такий стан із користуванням книжкового фонду було чимало [3, оп. 1, спр. 99, арк. 29]. Під критику потрапила не лише професура, а й працівники університету, які одночасно були студентами (заочного навчання не існувало) і мали більший доступ до бібліотеки, ніж їх товариші. Правління університету, реагуючи на скарги, заборонило

службовцям, що навчалися на різних факультетах, брати додому з бібліотечного фонду навчальну і наукову літературу, крім белетристики (кілька примірників), що зняло напругу серед студентства.

Рациональному використанню книг молоддю сприяло відкриття читального залу. Про це 21 вересня 1919 р. повідомила преса [20, 21 верес., № 65, с. 7]. З цього дня тут почали видавати для користування книги з бібліотечного фонду, і вже до кінця року читачі прочитали 1416 примірників [3, оп. 1, спр. 89 а, арк. 45]. Студентство, а також ті громадяни Кам'янця-Подільського, яким ректор дозволи працювати в читальному залі (протягом вересня – грудня 1919 р. їх тут побувало 48), охоче скористалися можливістю швидкого опрацювання літератури. За 10 днів вересня 1919 р. кількість відвідувачів читальні становила 64, у жовтні – 438, листопаді – 885, грудні – 1851 [3, оп. 1, спр. 89 а, арк. 45].

Студентство активно користувалося читальною і протягом наступного року. Так, у січні 1920 р. 1198 читачів, у тому числі 35 приватних осіб, побували тут 1408 разів [11, 3 березня, ч. 43, с. 4], у лютому – відповідно 1247 і 1483 [11, 26 берез., ч. 61, с. 4]; у квітні в читальні працювали 569 читачів [11, 11 травня, ч. 90, с. 3], котрі відвідали зал 601 раз [3, оп. 1, спр. 100, арк. 5], у травні зафіксовано 625 відвідувань, у червні – 915, липні – 610, серпні – 381 і у вересні – 167 [3, оп. 1, спр. 100, арк. 5]. Зменшення показників у квітні – травні можна пояснити тим, що студенти частіше займалися заробітками, а у червні – вересні – канікулярним періодом. З 1 жовтня 1919 р. по 1 жовтня 1920 р. 1153 студенти, що відвідували читальню, отримали 6812 книг (у середньому по 5,9 видання на одного відвідувача) [3, оп. 1, спр. 100, арк. 2зв.]. У липні – вересні 1920 р. читальня видала всього 410 примірників книг із загальної літератури (46), філософії (25), релігії (32), соціальних наук (70), філології (12), точних наук (49), історії (45) [3, оп. 1, спр. 100, арк. 2, 5зв.].

Через дефіцит вільних приміщень у головному корпусі університету під читальню було відведено відносно невелику кімнату на першому поверсі. Тому замовлені читачами книги доводилося переносити через коридор, що створювало додаткові навантаження на працівників бібліотеки. Значно складнішою проблемою, із якою не могла впоратися технічна служба, був незадовільний температурний режим холодної пори року. Відвідувачі масово скаржилися на погане освітлення. У листопаді 1919 р. вони стверджували, що у вечірній час «читати зовсім неможливо» [3, оп. 1, спр. 75, арк. 6].

У журналі пропозицій щодо вдосконалення роботи читального залу студент, який підписався криптонімом А. Т., 4 листопада 1920 р. із відчаєм записав: «У читальні неможливий холод. Коли далі так буде, то не можна буде займатися наукою, бо «мозги замерзають»...

Прошу адміністрацію бібліотеки не виганяти студентів із читальні страшенним холодом» [3, оп. 1, спр. 104, арк. 3зв.]. До того ж студенти прохали ректора подовжити роботу читального залу до 20-ї години і навіть до 21.30, оскільки вони не встигали підготуватися до занять [3, оп. 1, спр. 101, арк. 138, 141].

Завдяки книгам з університетської та власних бібліотек професори і приват-доценти змогли розробити, а згодом опублікувати свої лекційні курси. Йдеться про І.І. Огієнка (курс з історії української мови), П.М. Бучинського (із загальної гістології), М.М. Хведорова (вступ до аналізу та аналізу безмежно зменшуваних), М.О. Столярова (курс аналітичної геометрії та теорії векторів), А.Е. Маліновського (із фізики), П.Г. Клепатського (із джерелознавства історії України), С.С. Остапенка (із політичної економії та статистики і демографії), М.О. Драй-Хмару (слов'язознавства), В.О. Гериновича (географії), Н.Т. Гаморака (ботаніки), С.В. Бачинського (безхребетних тварин), І.О. Олійника (суспільної агрономії), О.А. Аленича (сферичної геометрії і сферичної тригонометрії), М.П. Вікула (хімії) та ін. [6, с. 49–50].

Ці видання нині зберігаються у фондах Книжкової палати України та Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, у відділі рідкісної книги Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та в інших книгосховищах. Вони виготовлені, як правило, на газетному папері літографічним або, в кращому випадку, набірним друком, мають загалом невисокі поліграфічні якості. Втім їх значення важко переоцінити, адже певний час кожне з цих видань виконувало досить важливі функції першого національного навчального посібника, а нині є цінними пам'ятками історії становлення й розвитку української вищої освіти періоду 1917–1920 рр.

Використовуючи раніше опрацьовані архівні матеріали, а також літературу з університетського фонду, науковці підготували й опублікували ряд наукових статей (О.А. Аленич, Л.Т. Білецький, Л.Б. Б'ялковський, В.О. Геринович, М.О. Грінченко, П.В. Клименко, А.Е. Маліновський, І.І. Огієнко, Ю.Й. Сіцінський), 12 брошур (Д.І. Дорошенко, В.О. Біднов, П.Г. Клепатський, М.М. Васильковський, І.І. Шимонович), працювали над «Словником мови Т. Шевченка» [6, с. 50]. Загальна кількість друківаної продукції, виданої вченими університету за допомогою літератури з бібліотечного фонду, сягає кількох десятків. Були підготовлені до друку, але так і не побачили світ через величезну фінансову скруту підручники і навчальні посібники М.О. Драй-Хмари, М.М. Хведорова, М.М. Васильківського, В.І. Петра, І.А. Любарського, М.А. Плевако [6, с. 51].

Використовуючи літературу з бібліотечного фонду, учені підготували й оголосили на засіданнях Наукового товариства ґрунтовні

доповіді. Так, у 1919 / 20 навчальному році на історико-філологічній секції було зафіксовано 29 таких виступів, на секції точних наук – 15 [7, с. 320, 322].

Монографічні праці і фундаментальні видання опрацьовували також студенти, що були членами Наукового студентського товариства. Їх доповіді (реферати) звучали спочатку на засіданнях різних гуртків (фізико-математичного, історико-економічного, дослідників природи, географічного, астрономічного, бібліографічного, гомілетичного та ін.), а згодом – семи секцій НСТ.

Книгами з університетської бібліотеки користувалися Державна канцелярія УНР, Комісія з перекладу Св. Письма на українську мову, Комісія з вироблення правничої термінології [3, оп. 1, спр. 93, арк. 30 зв.; 13, с. 629; 14, с. 48], польська військова адміністрація [3, оп. 1, спр. 89 а, арк. 53], лектори Кам'янець-Подільської пішої юнацької школи [3, оп. 1, спр. 99, арк. 23], сотні державних службовців, що працювали в різних українських міністерствах, коли Кам'янець-Подільський був державним і політичним центром УНР, безліч учителів і зацікавлених кам'янчан.

Отже, однією з вирішальних умов існування Кам'янець-Подільського державного українського університету стало забезпечення його різноманітною науковою, навчальною, методичною і науково-популярною літературою, яка широко використовувалася науково-педагогічними працівниками, студентською молоддю у навчальному процесі, науковій діяльності, при виконанні державного замовлення на різні проекти. Книга потрапляла до закладу різними шляхами – від пожертвувань до придбання на ринку.

Визнаючи К-ПДУУ як велике досягнення національного відродження, чимало інституцій, простих людей, професорів, студентів, військовиків робили закладові свої подарунки книгами. Велику кількість літератури спромоглися закупити. Книгу в університета любили, шанували й цінували. До неї стояли у черзі, за неї боролися, у ній бачили безцінне джерело знань, що дозволяло створити духовну, інтелектуальну Україну. Книгозбірня закладу була найбагатшою в регіоні, тому користувалася попитом серед працівників державних, військових та іноземних структур і місцевої громади.

Бібліографічні посилання

1. *Биковський Л.* Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету (спомини) / Л. Биковський. – Н.-Й.; Вінніпег, 1949.
2. *Геринович В.* До історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти / В. Геринович: відбитка з Записок Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. – Т. 2. 1927. – Кам'янець на Поділля, 1928.
3. Державний архів Хмельницької області. – Ф. Р. 582.

4. *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 рр.): науково-популярне видання / Дмитро Дорошенко. – К., 2007.
5. *Завальнюк О. М.* Наукове товариство Кам'янець-Подільського університету – осередок наукового життя в добу Української революції (1919–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Надніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті: зб. наук. пр. / редкол.: С. І. Світленко (відп. ред.) та ін. – Д., 2008. – Вип. 6. – С. 316–326.
6. *Завальнюк О. М.* Науковий доробок Кам'янець-Подільського державного українського університету в часи національного відродження (1918–1920) / Олександр Завальнюк // II Міжнар. наук. конгрес укр. істориків «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку». Кам'янець-Подільський, 17–18 верес. 2003 р. Доповіді та повідомлення. – Кам'янець-Подільський. – К.; Н.-Й.; Острог, 2005. – Т. 1. – С. 49–54.
7. *Завальнюк О. М.* Професорсько-викладацька корпорація і фундаментальна бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр.; Кам'янець-Подільський державний університет. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Т. 10: матеріали шостого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі». – С. 289–299.
8. *Лозовий В. С.* Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету в добу революції 1917–1920 років / В. С. Лозовий // Трансформаційній ролі бібліотек в інформаційному суспільстві: матеріали наук.-практ. конф.– Хмельницький, 2003. – С. 103–106.
9. *Ляхоцький В. П.* Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету / В. П. Ляхоцький // Наук. пр. Кам'янець-Подільськ. держ. пед. ун-ту: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2000. – Т. 4 (6). – С. 305–315.
10. *Ляхоцький В.* Ректор Іван Огієнко і бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету / Володимир Ляхоцький // Пам'ятки України: історія та культура. – К., 2000. – № 3–4. – С. 70–74.
11. Наш шлях: щоденна безпартійна газета. – Кам'янець-Подільський, 1920.
12. Нова думка: журнал літературно-науковий. – Кам'янець-Подільський, 1920.
13. *Огієнко І.* Моє життя. Автобіографічна хронологічна канва / Іван Огієнко // Наша культура: науково-літературний місячник. – Львів; Варшава, 1936. – Кн. 8–9 (17). – С. 628–636.
14. *Огієнко І.* Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові / Іван Огієнко. Вид. 2-е. – Вінніпег, 1969.
15. Освіта: двохтижневий педагогічний журнал. – Кам'янець на Поділлі, 1919. – 1 берез. – № 5.
16. *Пащенко О.* Заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету / О. Пащенко // Наша культура. – 1936. – Кн. 10 (18). – С. 671–677.
17. Подольский край: газета политически-общественная и литературная. – Каменец-Подольск, 1920.
18. *Прокопчук В. С.* Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розвитку / В. С. Прокопчук, Л. Ф. Філінюк. – Кам'янець-Подільський, 2009.
19. Свято Поділля: видання Подільського українського товариства «Прогрес». – Кам'янець на Поділлі, 1918. – 22 жовт.

20. Трудова громада: орган місцевої організації УПСР. – Кам'янець-Подільський, 1919.

21. Україна: щоденна газета. – Кам'янець-Подільський, 1919.

22. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 3876, оп. 1, спр. 3.

Надійшла до редколегії 09.11.2011

УДК 94 (477) «1920/1930»

В. О. Савчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

**РОЗРОБКА МЕТОДОЛОГІЧНИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ПРОБЛЕМ
УКРАЇНСЬКОГО КРАЄЗНАВСТВА В ПІДРУЧНИКАХ
ТА ПІДРУЧНИХ КНИГАХ 1920–1930-х рр.:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Автор розкриває сторінку історії краєзнавства 20–30-х років ХХ ст. На прикладі таких регіонів, як Поділля та Закарпаття, показує процес створення підручників із краєзнавства, що базуються на національно-культурних пріоритетах.

Ключові слова: українське краєзнавство, підручник, історія, культура, мова, фольклор, рідний край.

Автор воссоздает вклад украинского краеведения 20–30-х годов ХХ века в воспитание школьной молодежи на лучших образцах родной истории, языка, традиций. На примере таких регионов, как Подолье и Закарпатье, показан процесс создания учебников по краеведению, базирующихся на национально-культурных приоритетах.

Ключевые слова: украинское краеведение, учебник, история, культура, язык, фольклор, родной край.

The author reconstructs the contribution of the Ukrainian regional studies of the 1920s-1930s into the process of education of the school-children based on the best examples of native history, language, traditions. The process of creating textbooks in regional studies based on national and cultural priorities is demonstrated with an example of such regions as Podillia and Transcarpathian region.

Key words: Ukrainian regional studies, text-book, history, culture, language, folklore, native land.

В указі Президента України від 23 січня 2001 р. «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні» поставлено завдання